

Ղարաբաղացի բարբառը շատ խիստ է, ինչպէս ամէն լեռնաբնակ ժողովրդաց լեզուն, եւ երկայն բառերու բարեկամ չէ, ամէն եռափնի կամ շառափնի անուն՝ երկու վանիկ վերածնուած է. այսպէս՝ խալաթաբը եղած է խալէ, Աստուածաստուր՝ Ծափաբ, Փառաքանը՝ Փաքան եւն, առհասարակ Տայերէնի միջին դերը թաւ եւ նուրբ գրի փոխուած են, այսպէս Գլէկէրը կոչուի եղած է, Սաբէն՝ Սաթ, Միջին գրերու կորստած ըլլալը կը հաստատուի նաեւ Ղազ. Աղշոտը կը լինի, որ (անդ, էջ 35) կ'ըսէ. «Ղարաբաղի բարբառի մէջ հետեւեալ տառերը ք, փ, ց եւ յ այնքան նորոգել են, եւ տեղացոյն միայն կորել զառել հնչելը, որ կարող ենք առել թէ կորել են բոլորովին, որ օրինակ յառաջ կը բերէ. քարէ (bari) եղած է արբէ (pari), քոյր (bun)՝ րիւս (pion), քոյր (badjak)՝ րիւս (pedjak), գարի (gari)՝ կեարի (kajari), յոյնք ձէն եւն:

Գառաւարբառացի այստեղ իբր օրինակ յառաջ բերուած յառկութեանց վրայ ասելընեւրու է նաեւ մաստաբ պարսկերէնէ եւ մասամբ թաթարերէնէ փոխառեալ բառերն ու բացատրութիւնները, որ շատ անգամ լեզուն այնպէս կերպարանաբար ըրած են որ օտն յիշեալ լեզուները չգիտցողին համար անխմանակ կը ծնայ: Թիշեալ ժողովուրդը հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր ի միասին ապրելով՝ աղջկային երկվորացիներ փոխառութիւնը անխառնափելի եղած են. ասոր վրայ յաւելլու է միանգամայն սա ալ որ այնտեղ ամէն հայ՝ նոյն իսկ ի ծանկութեան կը արդի կառաքելապէս խօսիլ թաթարերէն մը՝ որ պարսկերէնէ շատ կրած է:

(Շարունակել)

ՅԱՆՈՍԱԿԱՆ

ՈՒՍՏԱՅԵՆՈՒՅՆ ԼԵՄԵՆ՝ ՎԼՏՅԵՄԵՐ ԳՆԼԵԻՆ
ԳՏՈՒ ՍԵՂԵՐԻ ԵՐԶՆԵՐԻՐԻԹԵՆՆԵՆ ՎՐԵՍԵՐ՝

Սլաւոնար Պելը իւր գտած արձանագրութիւններն ռուսացապետ Լեմանին յանձնած էր զանոնք քննելու եւ հրատարակելու համար: Լեման ալ անցած տարի Պերլինի մարդաբանական ընկերութեան անոնց վրայ յանկուցիչ տեղեկագիրք մը տուած է, ուսկից էական մասերն հոս կը բացուին՝ ամբողջութեան համար մեր քանի մը կարեւոր ծանոթութիւններ աւելցնելով:

Լեման նախ կը հաստատուի թէ վանեան արձանագրութեանց ընթերցումը պարտական

ենք գլխաւորաբար կիւյար գաղղիացոյն՝ եւ Սէյա անգղիացոյն: Իսկ զանոնք հասկնալու համար՝ շատ բան Գ. Հ. Միլլերի՝ Նշանագիրներուն ընթերցումը մեծ գծաւորութիւն չունէր, կ'ըսէ Լեման, որովհետեւ անոնք նոր ասորեստանեան ըստած նշանագիրներուն հետ գրեթէ բոլորովին նոյն են: Իմաստը հասկնալու մեծագոյն նպաստեցին բազմաթիւ գաղղիագրագիրները, որոնք միեւնոյն կը գտնուին թէ ասորեստանեան եւ թէ վանեան արձանագրութեանց մէջ: Աստղանոյ արձանագրութեան իմաստը կը հասկնալու իմաստը լեզուն գիտնալու: Նոր արդէն մտադիր ըրած էր Օփիլերթ՝ 1863 ին կիւյարին եւ Սէյսին գրութիւններէն շատ յառաջ: Ասկէ զատ Գ. Հ. Միլլերը դիտած է որ ասորեստանեան արձանագրութեանց մէջ ձայնական տառերով գրուած շատ մը բառեր՝ վանեան արձանագրութեանց մէջ իբրեւ գաղղիագրագիր կը գործածուին: Առ այսմ հնագէտը վանեան արձանագրութիւններն ասորեստանեան լեզուաւ կը կարդան, ինչպէս որ Բաբելոնի մէջ գտնուած Սումերական լեզուաւ արձանագրութիւնները սեմական բաբելական լեզուաւ կը կարդացուին, եւ Պահլաւեան արձանագրութիւնները, որոնք արամեական լեզուաւ են՝ Պարթեւ-պարսկական լեզուաւ կը կարդացուին: Նոյն իսկ Սարգաւրիս Ա ին արձանագրութիւնները որոնք վանեանց ամէնէն հիններն են եւ ոչ միայն ասորեստանեան գրով գրուած՝ այլ ամբողջապէս ասորեստան լեզուով ալ շարագրուած են, Լեման կը կարծէ թէ վանեցիք կամ Նախահայք զանոնք իրենց լեզուաւ կը կարդային: Եւ որովհետեւ ասորեստանեան գաղղիագրագիրները սումերական լեզուէն ու գրէն յառաջ եկած են՝ եւ Սումերեանց ու Նախահայց լեզուին մէջ մերձաւորութիւն մը կը տեսնուի, վանեան արձանագիրները կրնան սումերական լեզուաւ ալ կարդացուիլ: այսպէս՝ որդի նշանաւոր գաղղիագրագիրը կրնայ ասորեստաներէն աղա՛ւ եւ կամ սումերերէն աղա՛ւ կարդացուիլ: Թէ ինչ յարաբերութիւն կայ Սումերեանց եւ Նախահայց լեզուին մէջ՝

¹ Journal Asiatique 1880 Mai-Juin. Mélanges d'Assyriologie, Paris 1883 p. 113. Journal Asiatique VIII série Vol. I p. 261, Vol. II p. 306, Vol. III p. 499.

² The cuneiform inscriptions of Van deciphered and translated by A. H. Sayce. Journal of the Royal Asiatic Society. Vol. XIV, part 3, p. 377-792. Vol. XX, part I, p. 1-48.

³ Die Keil-Inschrift von Asehrut Darga, entdeckt und beschrieben von Jos. Wünsch, publicirt und erklärt von Dr. David Heinrich Müller.

⁴ Commentaire à la Grande Inscription de Khorasabad a. v. Haldia. Zeitschrift für Assyriologie. II p. 105.

⁵ Ueber neuerlich von Waldemar Belek aufgefundenen Keilinschriften. — Inschriftproben nebst vorläufigen Bemerkungen von C. F. Lehmann. Zeitschrift für Ethnologie. XXIV. II Heft. Berlin 1892.

Լեման իւր Էսմաշու-փի Բաբելոնի խառնուրդով անուամբ Տրատարական գրութեան մէջ խոսած է եւ ընթերցողն Հոն՝ Մանն Ա. Գլ. Գ. կը խաւրէ՝ ուր Սուսերական լեզունք գոյութիւնը կը ցոյցնէ եւ երես 66 եւ անգոր ի մասնաւորի վանեան եւ ասորեստանեան արձանագրութեանց իրարու ունեցած յարաբերութիւնն ի նկատի կ'առնու¹։ Մինչեւ որ չունենային առիճնիս որոշ գաղափար մը յայտնող նշանին գիմարը ապահովապէսնշխը ձայնական նշանագիրներով ալ գրուած, գիտարին պիտ'որ ըլլայ վանեան լեզունք վրայ ստորգ կարծիք մ'առնային Թէ այս լեզուն Հիւսիսային կամ Ե^րգարու Տերեւորպական Հայերէնը չէ՝ ամենաին տարակնոյ չկայ։ Ասիայի արեւմտեան կողմը (կասպից ծովէն մինչեւ Միջերկրական ծով, կասկած չենեւրեն ու Սեւ ծովէն մինչեւ Միջգետքը) ընկալող շատ մը ցեղերու սեպագրական արձանագրութիւններն ունին, որոնք ոչ սեմական եւ ոչ Տերեւորպական են, այլ Տուրանեան։ Թէ այս ցեղերուն եւ իրենց լեզուներուն մէջ ալ ազգակցութիւն մ'ըլլայ՝ շատ հաւանական է։ Բայց զամենքը մէկտեղ Այարողեան անուամբ մէկ գլխաւոր ցեղի մ'ամբ փոփոխ ուզին (ինչպէս կ'ընեն շատ Տախտար), զեւ կանխել կը համարի Լեման, որովհետեւ ասանձին ասանձին լեզուներուն վրայ զեւ քիչ տեղեկութիւն ունինք որ անոնց մէջ համեմատութիւն մ'ընել կարենանք։ Կորեոս էլ՝ Ամառնայի գիւտովը մեզի ծանօթացած Միտանեան (Քետանեան) լեզուն Թէ իւր կազմութեամբն ու Թէ՛ բառերովը վանեան արձանագրութեանց լեզուն շատ նման կը հնչէ, այնպէս որ իրենց մէջ մերձաւոր ազգակցութիւն մ'ըլլալը շատ հաւանական կ'երեւայ։ — Կը ցաւի Լեման որ վանեան արձանագրութեանց լեզուն զեւ շատ քիչ ծանօթ եւ շատ քիչ ուսումնասիրուած է. ասոր

պատճառն ալ քիչ ատարձ ռենկաւն եւ ծանօթ արձանագրութեանց գրիթէ միակերպ կրկնութիւնները ըլլան է՝ կ'ըսէ, եւ կ'ուրախանայ որ Պելքին տնինը եւանդաւն խոզարկութիւնը նոր ատարձ կը մատուցանեն այս լեզուն վրայք նորէն զբաղելու։

Վանեան արձանագրութեանց մեղէ ծանօթացուած Թագաւորներն են՝ Սարգուրիս Ա (որգի Լուտիպրիսի)¹, Խապսինիս, Մենուաս², Արգիստիս Ա.³ Սարգուրիս Բ.⁴ (ամենը միատեղ շուրջ 835—745 Վ. Ք.)։ Այս պետութիւնը, որն որ ասորեստանեան Թագաւորներն եւ ի մասնաւորի Սաղմանասար Բ. Ը (782—772) եւ անոր յաջորդները շատ նեղեց եւ շատ ժամանակ ասորեստանեան զօրութեան դէմ գէթ իրրեւ համարող արիշտեան հանդիսացաւ, Թագաւորութեամբ Գ. Բ. ժամանակը (743) տկարացաւ։ Վերջ նշանակուած Թագաւորներէն ետքը վանեան արձանագրութիւնները զեւ կը յիշեն Արգիստիս Բ., Երիմենաս, Ռուսաս եւ Սարգուրիս Գ.։ Երկու ետքներէն Ասորեստանեաց Աստորանաբաւ Թագաւորին ժամանակակից են⁵։

¹ Ասորեստանեան արձանագրութիւնները Սարգուրիս Ան յառաջ Սարգուրի Արեւիկայէն զեւ յիշեն Արգիստի Ժողովարարը¹, որն որ Նաբիթի (Մէլեք-հեռաց Տիւփաթիսի կողմէն) ժողովարար զոյնն անցած Սարգուրիս Բ. Բ. (859—825) զեւ ին սորի պատերազմ քորէր, թոյլ վերջեւեւ նեղ մտնելու Տիւփաթիսի անտառէն լեռները քաշեցաւ։ Սակեց ետքը Սաղմանասարին զեւ ապաւնեց եւս։ Սարգուրիս Ա. որմ որ Տարուսաութիւն զեւ սկսաւ։ Սարգուրիս Բ. որմ արձանագրութեանց մէջ ինք զեւ Նաբիթի Թագաւոր կ'անուանէ եւ Սաղմանասարի զբոց զեւ յաղթութիւն ունեցաւ կ'երեւայ, որ Թագաւորութեամբ որ, անապատի, անըզգիմակայ, աներկիւն, հոգ Թագաւոր զեւ կ'անուանէ։

² Վանեան արձանագրութեանց մեծ մասն այս մեծագործ եւ աշխարհալի Թագաւորին են՝ ՏՈՒՆ Եւնիի։ Այս առաջին անգամ Բիպիայի Թագաւորի անունը կ'անուան եւ Յապի որ իւր ժողովարարը կը յիշէ։ Վանեան արձանագրութիւնները մինչեւ Մենուաս Դուս կը կոչուէին։ Մենուասն սրտեցաւ քանոր Սաղմանասար (սիւստասար)՝ ինչէ, եւ Այս կը կոչուէ որ օտարը սակեց առեւելք երկրի Սաղման անուանեց ըստ իրը Սաղմանիդաներու երկրի։

³ Այս Թագաւորը ամենէն հոգեւ որ փառաւորն եւ քիչ է. իւր արձանագրութեանց մէջ ընդարձակ եւ զոյնն արձանագրութիւնները Վանայի Բաղադիսի Ժողովարար զոյնն անցաւ, ասան է Դ զոյնն անի բաւեցելով։ Այս արձանագրութիւններէն զոյնն անոր օրէն 8 արձանագրութիւններն եւս գտնուած են իւր յաղթութեանց համարներով վրայ։ Երբեմն անցեալ սարի Գաւառու 869 Միտանեան Իմփրանայ գիւնակալ Միտանեան, զոյնն է Իմփրանայ մէջ՝ Սարգուրիս զեւ ընդգրկեց որ Սեյի ընթերցուած ու Թագաւորութիւնը Տարուսայեան է Արարտա անունով ինքն մէջ թիւ Բ. Զ. Եւ Սաղմանասարութիւնը կը պահուի Իմփրանայ շինարարին մէջ։

⁴ Ասորեստանեան արձանագրութիւնը կ'ըսեն Թէ երբ Թագաւորութեամբ Գ. Բ. Սարգուրիս զեւ լալեպէն վեր Արգիստի (Թէլ Բաղադի) քաղաքը կը պաշարէր Սարգուրիս քաղաքին զբոցը քաղաքն օգնութեան զանց, թոյլ յաղթուեցաւ։ Եւ Թագաւորութեամբ Արարտա անունով մեծ կոտորածն ան տեւ ըսաւ (735)։ — Այս Սարգուրիսն ետքը Սարգուրի արձանագրութիւնը կը յիշեն Արարտուրի Բ. (ուսան) Թագաւորն, որն որ Սարգուրի զեւ (722—705) երկուց թոյլ յաղթող պատերազմ մը լալեպէն վերջապէս յոսանաւ թիւնէն ինք զեւ մեծացուց (713)։ Այս Թագաւորն սեպական արձանագրութիւն մը զեւ չէ գտնուած։

⁵ Սարգուրիս (669—626) իւր մէկ արձանագրութեան մէջ կը պատմէ Թէ (Թուսուս) Արարտուր Թագաւոր

¹ Šamataškin, König von Babylonien 668—648 v. Chr. Inschriftliches Material über den Beginn seiner Regierung. Leipzig, 1892.

² Շատ հին ժամանակները քաղաքացւոյ երկրի մէջ երկու ժողովուրդ բովեցով կը բնակէին՝ Սուսիք եւ Ա-գարէ, զոր Լեման մէկ կը վերածէ Սուսերական անուամբ համարելով որ երկուքն ալ Տուրանեան ըլլան։ Ուրիշ հնագիւտը կը գտնաւանէ. զՍուսիք սեմական կը համարեն իսկ Ագարէները ասորական։ Աւ ետքներէն հաւանականաբար կենդանիան Ախայէն՝ ասորական արարողէն հոս գալով Տիւփաթիսն իրեն կամ իրենց ստեղծած են սեպանեւ գրուած լեռնի, զոր արեւմտեան Սաղայի ժողովարարն մեծ մասը գործաւորութեան առաւ։ Ինչ ինչ փոփոխութիւններ ընելով՝ ըստ այսմ ամենէն հին սեպագիր սիլաբատարանները Ագարէներ լեռնուան են, եւ քաղաքներ իսկ ի սկզբան նշոյն թուաւ կը գրէին, թոյլ իրենց սեմական-արեւմտեան լեռնագրաւ կը կարգային։ Ագարէն լեռնի, զոր Լեման Սուս-ըսալաւ կ'անուանէ, եւ որն որ փոխեալ արձանագրութեանց կամ կ'առահայաց լեռնի միտանագրութիւն ունի, իւր քանորմը արձանագրութեան քերականական ձեւակերպութեամբը նման է Թուրք եւ ֆինիան լեռնաց, որոնք զեւ կը խոսուին։

վանեան արձանագրութեանց թագաւորներն իրենց երկիրը Բիպլան՝ Կ'անուանեն եւ մայրաքաղաքը Յուպա (Յուպ)՝ Ասորենտանայք՝ վանայ լճին լեռնային մինչեւ Երասի գետն, եւ գետին դաշտավայրերն իսկ բնակող ժողովուրդն՝ «Աւարարու» Կ'անուանեն, ուսկից երկրին՝ երրայեցի անունն Արարատն վանայ լճին բնակիչներն ասով Ալարոտեանց ցեղ մը կ'ըլլան՝:

Բայց այս ցեղին բնիկ եւ յատուկ անունն ինչ է կը հարցնեն լեման: Նա ինքն կը պատահանէ թէ իսաղարիք պիտ' որ ըլլայ, այսինքն պատշաճ խաղչեայ, որն որ բոլոր Աւարարուի գլխաւոր աստուածութիւնն է. այսպէս Ասորեան տանեայք իրենց անունն ասած մն իրենց Ասուր աստուածութիւնն, եւ Նյամայ երկիրը բնակող կասսեանց իրենց կասսու աստուածէն: Վանեան արձանագրութիւնը իսկ ժողովուրդը խաղչեան կամ խաղչեայ որդիք Կ'անուանեն, ինչպէս նաեւ անոնց մայրաքաղաքը՝ խաղչեայ քաղաք, որն որ անասարկեց ճառքն է: խաղիք ծանօթ ժողովուրդ մը մն եւ Պոնտֆուր Տարապիւն կողմը բնակող զոր Սիմոնդէս կը յիշէ, եւ Բանտֆուրն՝ տեսած է եւ իբրեւ ժողովուրդ ազատ եւ քաղ (ἐλεύθεροι τε καὶ ἀπαιτοι) կը համարուէ:

Աստուածայի

որն իրեն Կարգեւոր խառն է: Ուրիշ արձանագրութեան մը մէջ Նոյնը կ'ըսէ Սարգարիին համար. յաւելում թէ անոր հարցն իւր հարցն Հնա բարեկամութիւն քան էին:

Ի Բիպլան քառազան ձեւերէ անցնելով հիմնական վան եղած է: Սորենտանեան արձանագրութիւնը Նոյն տեղութիւնը միւս Աւարարու թագաւորութիւն անուանած են եւ ոչ երբեք Բիպլանի. բայց վանայ լճին քով Բիպլան քառազան մը գիտնեն, եւ վանայ լճն՝ ծով. ջրմուտք Բիպլանի մը գիտնի: Սկի կը կարեն իրենցանոց զէրու Բիպլանի մը գիտնի ք զգին երկու ձայնաւոր մէջ անէն տարբերելով. ինչպէս եղած է վանեան արձանագրութեան մը մէջ. դիւնիէ քրտած է Բիպլանի դիւնիէ գրեւ: Սկից զատ Սարգանտար Բին կուրի կանչած արձանագրութեան մէջ Բուժանի քառազան քոյ կը խոստի, զոր Սկի Բուժան է կը կարգայ եւ կը Նոյնացնէ Բիպլանի հետ: Պաղտմուս Բ. զարու անարհապարհ վարը Bovada գիտէ, որ Կերենտիսի ժամանակն արդէն յիշն եղած էր: Չիտապտուսի կը ամենին որ վանեան արձանագրութեան իշխուսայտու մայրաքաղաքը Պաղտմուսին Յապլանն էր. մը Յապլան ըլլայ որն Թագազգափաշար Բին արձանագրութեան մէջ Դուրուս Կապուս Կ'անուանի: Ջարմանայի եղանակաւ ետքն (Բանե Պաղտմուսին ասեմը) Նահանգը քաղցին տնունն ասած է եւ քաղաքը Նահանգիւր, Նահանգը Յապլանուտելով, եւ քաղաքը Վան:

Ի Ասորեստանեայք ինչպէս նաեւ Բայցեոցի իրենց հիւսիսային կողմն ետք լեռնաւոր Բարգուս Կ'անուանեն, այսինքն բարբառաւոր, ինչպէս Ռուսներն կը ինքնանեն, ըստ ամենայն իմացը Միջագետցի հիւսիսային կողմն Եփրատ եւ Տիգրիս գետերու մէջ եղած ընդարձակ երկիրը Նայիրի կը կոչեն՝ այս ինքն Գետաց քառաւ, — Սկի, լեման եւ ուրիշեք Հերոստատիս Աղազծուս բառին մէջ ասորեստանեան Ուարարուի կը տեսնեն՝ եսպիսկ Արարատ, Արարոտ եւ Հերոստատիս քով Արարոտ ըլլալով մը ասոր համար զԲիպլանցի կամ զՅապլանուս Արարոտեանց ցեղ մը կը համարեն:

՝ Χρονος, Ἀναρχ, Βίβλ, I, 3.

Ի խաղիք՝ Յուրանեան ցեղ մը՝ Տեանակապարտ երաւոյնք զայսերան մինչեւ վանայ լճին բարբառը ասորեան էին եւ երբ որ Սկի կամ հիմնական Զայք մը

լեման այս իւր կարծիք մտերս հաղորդած է Ե. Հրատեր ռուսացապետին, որմէ պատասխան ընդունած է թէ քանի մը տարի յաւել Մ. Կուստմիտ ալ իրեն նամակով յայտնած էր թէ Պոնտֆուր խաղչեայ լճի խաղչի աստուծոյ անուան մէջ կապակցութիւն մը պիտ'որ ըլլայ: լեման ասի հաստատելէն ետեւ կը յաւելու թէ վանեան արձանագրութեանց լեզուն ալ իսաղարիքէն պէտք է անուանել եւ ոչ որտայերէն, ինչպէս Ենեւն կ'առաջարկէ՝:

Լեման այս ընդհանուր դիտողութիւններն ընելէն ետքը կ'անցնի Պեւթին գտած արձանագրութեանց, եւ անոր ըսած ընդօրինակութեանց ճշգրտութիւնը կը գովէ: Օրինակի համար կը հրատարակէ Պեւթին Օրտագլուի արձանագրութեան ըսած ընդօրինակութիւնն, որն որ Սկիսին ունեցածէն շատ աւելի ճիշդ է, ոչ միայն քանի մը բառերու նկատմամբ, այլ նաեւ ամբողջութեան կողմանէ, ըստ որում Սկիսին տնեցածը 6 տող է իսկ Պեւթին օրինակածը եւ քարի վրայէն առած տարբեր (զոր դռմաբոլիսի պիտ' անուանենք) Պ առ թէ Բայց լեման աւելի ճիշդ կը զնէ Մենուսայ ջրմուղչին արձանագրութեանց, որոնք պատմական, հնախոսական, աշխարհագրական եւ լեզուաբանական տեսանկեւով նշանաւոր են: Ջրմուղչին արձանագրութիւններն են Պեւթին նշանածած թիւ 12 — 7, թիւ 13 եւ թիւ 14: Ասոնց վրայ աւելցնելու է Հուլցին Արտամիդի եւ Վատանի մէջ տեղ գտած արձանագրութիւնը, զոր Սկիս իր թուով կը նշանակէ եւ Պեւթին թիւ 12 ա արձանագրութեան հետ Նոյն է քանի մը փոքր տարբերութեամբ: Նշնպէս աւելցնելու է Պեւթին ուղեւորութեան ետքը Տեւէլ անգղիական հիւպատոսին Արտամիդի մօտ Պեւթին թիւ 12 7 եւ Սկիսին թիւ իր իւր թիւ արձանագրութեանց քով գտած չորս արձանագրութիւններն՝ երկուքն երեք տողով եւ երկուքը չորս տողով, որոնք Պեւթին թիւ 12 ր եւ գ արձանագրութեանց կրիմութիւններն են: Այսպէս՝ Մենուսայ ջրմուղչին մինչեւ հիմակ ծանօթ արձանագրութեանց թիւը 11 է կ'ըլլէ: Լեման ասանք ընտարին, ընծիքցող մը

Թուականէն քիչ ետքը զոր յառաջ այս կողմը արդեն եւ Բուլցին խաղչեայ մէջ մօտ հիւսիսային կողմը Կուրա լեռանց վրայ եւ Պոնտֆուր ծովիցը քառա եղած, մէկ մասն առ նոր աշխարհայեւրած հիւսիսանայտն: Ասով կը միմեկի վանեան արձանագրութեանց լեզուն կ'աղբերէին Հնա ունեցած նամակութիւնը, ասով կը մեկնուի նաեւ մըր հայերէն լեզուն Գոգեւորական եւ Յուրանեան (Արտանեան) ասորեան խառն ըլլայ: Այս երկուքը հասարակ է բոլոր եւրոպական ազգաց եւ լեզուաց մէջ, ուր ազգաց գաղթականութիւններն են դեր խաղացած են:

Jongens, Zeitschrift für Assyriologie, VI երես 65:

ու թարգմանութիւնը կը հրատարակէ (այս ինքն
 Պեւքիւն թիւ 12 ա, բ, գ, դ եւ թիւ 13 ար-
 ձանագրութիւնները)։ Եւրոպայի թարգմանութիւնը
 միայն հոս կը գտնուի։

Վախճանեալ Թափառնապարտէզը գտնուած
 արձանագրութիւնը (Պեւքիւն թիւ 12 գ)՝ Շա-
 միրամ-սուրի հիւսիսային պատին մէկ ժայռին վրայ
 մեծ գրով քանդակուած եւ շատ աղէկ պա-
 հուած է։ Ասի վիստակներով ծածկուած էր,
 զորոնք տարի մը յառաջ մէկգի առնելով՝ երեւան
 ելաւ իմասան այս է։

- 1 Խաղաղեայ հզօր որդւոց
- 2 Մենուաս Խաղաղիւնիս որդին
- 3 Այս ջրմուղը շինեց.
- 4 Մենուասայ ջրմուղ է անոր անունը։

Իշխանագոմ հաճի Գովհանէնէն տունը
 գտնուածը (Պեւքիւն թիւ 13), որն որ Շամի-
 րամ-սուրէն հոս տարած է, վերինին հետ նոյն է։
 Իսկ Արամիդ Ապարուհայան Պալատին տունն
 ուղղորդ ժայռի մը վրայ եղածը (Պեւքիւն թիւ
 12 բ) ասով միայն կը արբերի վերինէն, որ
 բոլոր ասացուածն առանց ամենեւին փոփոխու-
 թեան երեք տողի մէջ կ'ամփոփէ այսպէս։

- 1 Խաղաղեայ հզօր որդւոց Մենուաս
- 2 Խաղաղիւնի որդին այս ջրմուղը
- 3 Շինեց. Մենուասայ ջրմուղ է անոր ա-

նունը։

Արամիդ նոյն Ապարուհայան Պալատին
 պարտէին եղած 14 տողով արձանագրութիւնը
 (Պեւքիւն թիւ 15) առաջիններէն շուրջ 10 մեղր հե-
 ուս, 12 ոտք երկայնութիւն եւ 6 ոտք բարձրու-
 թիւն ունեցող քաղոր ժայռի մը վրայ մեծ գրով
 քանդակուած է։ Ասի մամուռով ծածկուած էր
 եւ ճեղքէ քանի մ'անգամ յառաջագոյն տեսած
 եւ անընթեռնի համարած էր. եւ իսկապէս շատ
 խանգարուած է եւ հազիւ ընթեռնելի։ Թարգ-
 մանութիւնն հետեւեալն է

- 1 Խաղաղեայ հզօր որդւոց Մենուաս
- 2 Որդի Խաղաղիւնի այս ջրմուղը
- 3 Շինեց. Մենուասայ ջրմուղ է անոր ա-

նունը։

- 4 Խաղաղեայ քաջ որդւոց հպատակաց (")
- 5 Մենուասայ
- 6 Թագաւորի հզօրի, Թագաւորի մեծի,
- 7 Թագաւորի Բիւյան երկրի,
- 8 Իշխանի քաղաքին ճոսպայ
- 9 Մենուաս կ'ըսէ. ով որ այս արձանա-
- գիրը
- 8 Մեկգի կ'առնու, անունը կը ջնջէ, ով որ
- 9 Զայն հողով (") կը ծածկէ, ով

- 10 Ուրիշ (") կը պնդէ (") թէ ինք այս
- 11 Զրմուղը շինեց, այն մարդը Խաղաղի
- 12 Յէյրաս', Սամուս' աստուածները
- հրապարակաւ (") զանի,
- 13 Անոր անունը, անոր գերդաստանը,
- 14 Անոր քաղաքը (") հոյս եւ ջրայ ճարակ
- ընեն։

Այս արձանագրութեան հետ կը նշոյնանան
 Պեւքիւն թիւ 14 եւ Սէյսին թիւ ԻԲ արձանա-
 գրութիւններն. իսկ Պեւքիւն Արամիդին ձորին
 մէջ 9 տողով գտած արձանագրութիւնը (Պեւքիւն
 թիւ 12, գ.) միայն 4^ր, 5^ր եւ 6^ր տողերուն
 պահեստին ու տողերուն բաժանամբը վերինէն
 կը տարբերի։ Այս ալ Շամիրամ-սուրի քով մեծ
 ժայռի մը վրայ մեծ գրերով քանդակուած է,
 բոլոր գրերը շատ խանգարուած են եւ ասոր
 համար Շուրջ իրրեւ անընթեռնելի նշանակած
 էր։ Ասոր բնագիւնն ալ լեւան կը հրատարակէ։
 Դիտելու է որ Սէյսին դէ-դո կաղաքացի
 Պեւքիւն եւ լեւան' Դ. 2. Միւլիւրին հետ դէ-լէ
 (պեղեւն) կը կարգան եւ երկու առաջինները
 զայն ջրմուղ կը թարգմանեն, որ հանգամանաց,
 տեղւոյն եւ իմաստին իսկ աւելի կը պատշաճի.
 ասոր վրայ ուրիշ անգամ աւելի ընդարձակ կը
 խոսինք։ լեւան Ռուսաստան մեծ արձանագրութեան
 (Պեւքիւն թիւ 22) բնագիւնն ալ հրատարակեց ի
 քննութիւն մասնագիտաց՝ Պեւքիւն եւ իւր կող-
 մանէ քանի մը դիտողութիւններ ընելով եւ վեր
 ի վերայ մեկնութիւն մը տալով։

Հ. Ն. Ս.

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Կ Ի Ի Թ Ա Ն Ե Ա Թ

Աշխատանքային ժող. Կ. Կոնստանդնուպոլիս։
 (Հրատարակչութիւն)

§ 8. Այժմ կ'անցնինք հայերէն ձեռա-
 գրաց միջին տառագրութեանց ապացոյցին։ Այս
 մասին շատ ծանրակշիւութիւն դնել չենք կրնար.
 վասն զի թէ եւ ամէն կրտսերագոյն ձեռագրաց
 մէջ կ'աւանդուի որ այս ձառերն թարգմանած
 ու մեկնաբանած է "մեծ եւ անյաղժ Գիլիսոփայն
 Դաւիթ", սակայն Գիլիսոփայն ձեռագիրն՝ որ ձեռ-
 նութեան կողմանէ քան զամէնը շատ գերազանց
 է, այսպիսի տեղեկութիւն մը չունի։ Այս ձեռ-
 ագրին մէջ բնագիրն ու մեկնութիւնը պարզա-

¹⁾ Օրայ դիտ.
²⁾ Արեւ. դիտ.